

Ut ur svårmodets grepp

Johannes Cassianus ger bot mot en av vår tids folksjukdomar.

AV INGMAR SVANTESON

SOMLIGA MÄNNISKOR lämnar spår efter sig i historien. De påverkar historiens förlopp genom vad de tänkt, sagt, skrivit eller gjort. De får efterföljare. Människor påverkas och väljer en väg de inte skulle ha valt om de inte upptäckt och följt spåren av dem som gått före. Det kan gälla samhällsbyggare, konstnärer, författare, filosofer, teologer eller andliga vägledare. Till dessa senare hör munkfadern Johannes Cassianus (ca 360–430), en av de mest lästa andliga författarna under gott och väl tusen år efter sin död, och under senare decennier aktualiserad på nytt genom nya översättningar, också till svenska.

Cassianus har inte gjort det lätt för eftervärlden att minnas honom. Vi känner huvuddragen i hans levnadslöpp: han föddes i trakten av Svarta havet; levde som munk i Betlehem; sökte sig till Egypten

där han ett tiotal år gick i lära hos ökenfäderna; begav sig till Konstantinopel, där Johannes Chrysostomos vigde honom till diakon; reste till Rom och vidare till Marseille, där han grundade två kloster, ett för munkar och ett för nunnor. På begäran skrev han ner sina erfarenheter från samtalen med de egyptiska fäderna. Däremot vet vi mycket litet om hans person.

I samtalen med de egyptiska ökenfäderna låter han sin vän Germanus ställa frågorna och avslöja sina svagheter. Huruvida därmed indirekt antyds vad som också rör sig i Cassianus eget inre lämnas vi i okunnighet om. Hans inflytande på eftervärlden härrör uteslutande från vad han skriftligen lämnat efter sig. När Benedictus skriver sin klosterregel på 500-talet är Cassianus en av hans viktigaste källor. I regeln räknar man med över 200 anspelningar på ut-sagor av Cassianus.

Om Benedictus genom sin regel skapade de praktiska villkoren för det monastiska livet, visar Cassianus på själens inre väg inom denna ram. Bredvid de största namnen i kyrkans tidiga historia är han en av de mest lästa författarna genom hela medeltiden. Hela raden av andliga vägvisare, särskilt i väst, är påverkade av honom, men också i öst är han översatt. Både greker och ryssar såg honom som en auktoritet. Än i dag, 1 500 år efter hans död, tilltalas och berörs läsare av hans texter. Hur kan man förklara ett sådant inflytande?

ATT CASSIANUS GÅTT till historien som en "doldis" måste fylla honom själv med glädje. Han värjer sig mot anspråk på originalitet. Han är inte nyskapare, utan tradent, förmedlare av det han själv tagit emot av dem som gått före honom. Vi ser det inte bara i hans egen roll i den andliga historien. Vi märker det i hans egen undervisning, där han för sina lärjungar ständigt betonar vikten av att inte följa "ovanliga vägar" eller "egen bedömning" utan ödmjukt ta emot "allt som fäderna har överlämnat till oss i både lära och exempel". Cassianus ger drastiska exempel på hur det slutar för den som bara följer sitt eget omdöme.

Johannes Cassianus viktigaste teologiskt-monastiska källa är Evagrius av Pontos (349–399), vilken i sin tur byggde på Origenes (ca 185–254). Ändå är han inte bara en som plagierat eller sammanställt vad andra redan sagt. Hans brinnande iver för det rena hjärtat och den ständiga bönen, parad med djup människokänedom och personlig erfarenhet, gör

honom till "en fullkomlig länk för traditionen". I hans texter förstår man intuitivt att han inte vill dra in sina läsare i något privat företag. Han står i tjänst hos något större. Så bekräftas i hans eget liv och verk ödmjukhetens paradox och oryggliga lag.

Cassianus skriver inte traktater över olika delar av tron. Han förmedlar svaren på de frågor som han själv och Germanus burit på och ställer till de egyptiska fäderna. Frågorna har förvisso också en teoretisk sida. Hur kan det onda drabba de rättfärdiga? Är inte frestelserna, eller demonerna som Cassianus oftast kallar dem, en del av människans natur och därför omöjliga att övervinna? Hur når man förståelse av en text i Bibeln? Men han närmar sig de teoretiska frågorna via praktiken, genom att visa på en väg. Delvis beror det naturligtvis på de ställda frågorna och på dem som formulerar dem. Han själv och Germanus är munkar som söker evangeliets fullkomlighet. De plågas och oroas av alla svårigheter och hinder på vägen. Hur ska man få bukt med alla irrande tankar när man vill be? Vad kommer det plötsliga svårmodet ifrån, det som kan drabba som en blixt från klar himmel?

De svar som Cassianus förmedlar är långt utförligare än vad vi möter i de mer kända tänkespråken från öknens tidiga munkar. Ändå bevaras karaktären av vägledning, vilket hos vägledaren förutsätter erfarenhet. När Cassianus skärper tonen är det inte i första hand för att hans lärjungar har skeva trosföreställningar, utan för att de är förmättna nog att tro sig ha kunskap om något de saknar erfarenhet av. Man kan tala om, även om det låter teologiskt våghalsigt, en erfarenhetens bevisföring, ett slags tillämpning av Jesu ord: "Om någon vill göra Guds vilja skall han förstå."

Grundläggande för Cassianus är att andlig insikt förutsätter "praktiserad" tro. Förkunnare och kateketer i dag lägger sannolikt ner sin största möda på att göra tron begriplig och attraktiv. Man börjar med "teorin" och försöker sedan klargöra hur tron också måste "praktiseras". Viss andlig vägledning de senaste årtiondena har försökt lära ut olika andliga metoder, till exempel vägar till meditation, utan att bekymra sig om hur människan lever i övrigt. För Cassianus är det ingen tvekan om att målet är andlig insikt, kontemplation, det han kallar "teori". Men han ser det som fåfängt att söka detta mål utan "praktik". Med praktik menar han mödan och konsten att driva ut lasterna för att ge plats åt dygdena.

NÅGOT AV DET Cassianus blivit mest känd för är just hans konkreta vägledning för att bekämpa de så kallade lasterna. Utgångspunkten i denna undervisning ligger inte i ett högt ideal eller i bud som pålagts utifrån. Det hela börjar i människans egen erfarenhet. Varje människa gör ju den erfarenheten att hon begår dumheter, att hon handlar mot sin bättre insikt. Paulus formulering är välbekant: "Det jag vill, det gör jag inte, men det jag avskyr, det gör jag." För aposteln är det något gåtfullt: "Jag förstår inte mitt sätt att handla."

Frågan kan konkretiseras. Hur kommer det sig att vi äter mera än vad vi vet är hälsosamt? Att vi mot bättre vetande samlar på oss en mängd prylar som vi inte behöver? Att vi låter oss föras vilse av den goda sexualiteten, trots att vi vet vilket elände det leder till? Hur kommer det sig att människan

"Grundläggande för Cassianus är att andlig insikt förutsätter 'praktiserad' tro."

kastas mellan upprörd vrede och förödande svärmod, ofta åtföljt av uppgiven resignation och leda? Är det inte gåtfullt att den största iver och hängivenheten bland människor också ofta är skuggad av äregirighet och odräglig stolthet?

Cassianus ger inte främst något teoretiskt svar på detta gåtfulla i den mänskliga existensen, men han ger handfast vägledning i denna grundläggande mänskliga kamp. Han bryter ner det i sin konkreta undervisning om de åtta lasterna. Ordet last kan beskrivas som en "felprogrammering", en skevhet, en oordning i människans inre, som varje människa de facto har att komma till rätta med.

Ordningen för de åtta laster som Cassianus ger botemedel mot rymmer en inre logik. De börjar i det yttre, i det som rör kroppen (gommens lockelser, otyglad sexualitet och habegär). De går djupare, till det som rör själen (vrede, bedrövelse och leda), och slutar i det som rör anden (äregirighet och högmod). Under historiens gång, ja redan hos påven Gregorius den Store (d. 604), stuvades uppräknningen om och korrigerades och vi hittar dem i dag under den lätt missförståeliga beteckningen "de sju dödssynderna". Det som gick förlorat genom denna omstuvning är

vad man kan kalla "den inre logiken". Vad det handlar om är att leva helt och fullt, utan hinder. Laster är tyngande, också i detta ords alternativa och konkreta betydelse på svenska.

BLAND DE ÅTTA lasterna finns en som tycks mig särskilt förödande i vår postmoderna tid – bedrövelsen. Latinet kallar den *tristitia*, det svärmod och den dystra förstämning som, när den fått sinnet i sitt grepp, leder till uppgiven resignation. Röster har kallat den en folksjukdom i modern tid, särskilt i den rika delen av världen. Kvantiteten konsumerad antidepressiv medicin är skrämmande.

Den *tristitia* som Cassianus talar om kan överfalla människan och på ett ögonblick beröva henne alla hennes krafter. Själen försvagas ända ner i roten och hjärtat snörps samman. Bedrövelsen hindrar all glädje, också den som normalt kommer av andlig läsning. Den bedrövade får svårt att möta sina medmänniskor sansat och mildt och plikterna utförs ofta vresigt och kantigt. Den bedrövade blir oemottaglig för hälsosamma råd och flyr ofta människors sällskap, vilket gör plågan än större. Cassianus beskriver bedrövelsen med ett ord ur Ordspråksboken: "Liksom mal förtär klädnaden och mask träet, så förtär bedrövelsen mannens hjärta."¹

Orsaken till bedrövelse kan, enligt vår munk, vara ouppfyllda begär. Den bedrövade har gått miste om något han hoppats på. Angreppet kan dock drabba som en blixtnedslag från klar himmel. Hjärtats vrår översvämmas av bitter galla. Trots det lär oss Cassianus att orsaken till denna form av bedrövelse inte är nå-

"Bedrövelsen hindrar
all glädje, också den
som normalt kommer
av andlig läsning."

got utanför människan själv. Det som leder till denna last är en böjelse som människan bär i sitt eget hjärta. Något kommer upp till ytan som redan fanns förborgen i hennes inre.

Här gäller det att skilja mellan andarna. Det finns en god bedrövelse, som består i sorg och ånger över egen synd. Men bredvid denna sorg finns också den *tristitia* som kan störta i bitter förtvivlan. Redan aposteln Paulus skiljer mellan "sorg efter Guds vilja, som leder till frälsning" och "världens sätt att sörja, som leder till död"². Cassianus uppmanar oss att "avvisa all världslig bedrövelse ur våra hjärtan lika energiskt som vi utrotar otukt, penningbegär och vrede"³. För många är denna uppmaning förvånande. Vår tid är så van att tolka och förstå mänskliga fenomen med psykologiska glasögon, att den blivit blind för att bedrövelse också är en last.

Här tycks mig därför en avgörande gräns gå, inte bara genom vår kultur, utan också bland oss som kristna. Den sekulära kulturen ser här uteslutande ett psykiskt fenomen och många kristna ser det i princip på samma sätt. Cassianus och de äldsta fäderna behandlar det i första hand som ett andligt och

moraliskt fenomen. Min tanke är att redan den som med andliga hjälpmedel börjar bekämpa bedrävelsen får hjälp att se gränsen mellan bedrävelsen som last och de psykiska sjukdomsfenomen vilka naturligtvis kräver sin särskilda terapi. När man vågar skilja mellan andarna, öppnar sig möjligheten att bekämpa och driva ut bedrävelsens last.

DET KRÄVS MOD för att *agere contra*, att stå emot och bekämpa den förlamande bedrävelsen. När lasten anfaller tycks den omöjlig att ens stå emot, ännu mindre att övervinna. Men det är ofta en synvilla. Lasten känns större och starkare än den är. Ser vi närmare på *tristitia*, har den omoraliska inslag, otålighet, ofruktbara bekymmer, förtvivlan etcetera. Synd är i princip aldrig omöjlig att stå emot.

En konkret "praktik" i kampen är att, om man disponerar ett avskilt rum, göra några prostrationer. Det betyder att falla på knä med pannan mot marken och skjuta i väg några korta (skott)böner. "Gud, kom till min räddning. Herre, skynda till min hjälp." "Skapa i mig, Gud, ett rent hjärta, och ge mig på nytt en frimodig ande." Har bedrävelsen fått djupare ingång i sinnet är en Rosenkrans, Jesusbönen eller en kvarts andlig läsning att rekommendera. Eller att helt enkelt praktisera ständig bön. Det avgörande i striden är dock beredskapen att ta upp kampen och utmana fienden.

Att *agere contra* betyder inte bara att stå emot. Det betyder också att göra det mot-satta, i detta fall motsatsen till bedrävelse. Det är att öva hoppet och be-

grunda den utlovade saligheten. Därmed påminner Cassianus om att dyster bedrävelse, liksom överdriven trygghet av stundens lycka, är relativ och snart går över.

Som vi ser i Cassianus undervisning om bedrävelse börjar han i människans faktiska belägenhet. Han talar inte så mycket i allmänna ordalag om lasterna och synden. Inte heller talar han omedelbart om "att bära sitt kors" eller att "dö från sig själv". Han går inte "för snabbt" till de nytestamentliga bilderna om "nytt liv" och "den nya människan". Han visar konkret på vari hindren består för att leva, och leva helt och fullt. Trots att han som munk skriver för munkar, eller kanske just därför, märker läsaren att det handlar om något allmängiltigt som angår alla människor.

Cassianus har anat målet, det rena hjärtat. Han låter sig inte hindras vare sig av svåra frågor eller nedslående mänskliga erfarenheter. Omutligt skiljer han mellan andarna och visar på en framkomlig väg. Han är realist i sin tro på människan. Han utmanar den mänskliga kapaciteten. Han tillämpar konkret människans frihet att välja. Det avgörande är inte vad människan utsätts för i livet utan hur hon reagerar på det som möter henne.

INGMAR SVANTESON är benediktinmunk och katolsk präst. Texten är delvis en bearbetad version av en längre artikel om Johannes Cassianus som var införd i *Signum* 8/2002.

1 Ords 25:20. (LXX)

2 2 Kor 7:10.

3 Cassianus: Institutiones IX:9, 12;
Det rena hjärtat, Artos, s. 60f.